

Je moet je als schrijver helemaal in het verleden kunnen onderdompelen. Je moet er de textuur van kennen: het schuren van zelfgesponnen wol, het gefluister van linnen, het gewicht van brokaat. Je moet de kleur van het behang kennen en weten met welke stoffen het meubilair was bekleed. Je moet het geluid kunnen horen van voetstappen op aangestampte aarde, het gerinkel van de rozenkrans en sleutels aan je riem, en het gebeier van kerkklokken – zo'n beetje het hardste geluid in steden die veel kleiner waren dan nu. Pas als je dat soort dingen weet, ben je klaar om te beginnen.

Hilary Mantel

Verhalen worden niet door schrijvers verzonnen, ze wervelen in de wind op zoek naar iemand die ze opvangt.

Antonio Pennacchi

Zwijgende geschiedenis bestaat niet.

Eduardo Galeano

Een mens is niet wat hij is, maar wat hij op beslissende momenten doet.

Arnost Lustig

Wie één mens redt, heeft de hele wereld gered.

Oorkonde van Yad Vashem

Verbergt de verdrevenen en meldt de omzwerwenden niet.

Jesaja 16:3b

André Nuyens

Wit op Zwart

*Acht verhalen die zich afspelen
in de Tweede Wereldoorlog*

cichorei

Nuyens, André

Zwart op wit ; Acht verhalen die zich afspelen in de Tweede Wereldoorlog –
Amsterdam: Cichorei

ISBN 978 90 835981 6 1

NUR 283

Trefwoord: jeugdboeken / historische roman

Afbeelding omslag: Frans Nuyens, foto Sander Nuijens

Omslagontwerp, redactie, layout en zetwerk: Jaap Verheij

© André Nuyens / Uitgeverij Cichorei, Adrichemstraat 24, 1013 DS
Amsterdam, 2026

Dit boek is mede tot stand gekomen dankzij financiële steun van de
gemeente Alkmaar.

Zie ook: www.andrenuyens.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere
wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
*No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm or any other means, without written permission from the publisher.*

Opgedragen aan

Alle verzetsmannen en verzetsvrouwen,
Alle koeriers die boodschappen overbrachten,
Alle mensen die onderduikers vervoerden,
Alle mensen die onderduikers in huis namen en verzorgden,
Alle ouders die hun kinderen toestonden in het verzet te gaan,
Alle mensen die voedselbonnen afstonden aan onderduikers,
Alle mensen die in de hongerwinter hongerlijders te eten gaven,
Alle mensen die in de hongerwinter voedselhalers een slaapplek gaven,
Alle mensen die in de hongerwinter hongerlijders kleding gaven,
Alle kinderen die hun zus, broer of ouders hielpen in het verzet.

En aan Saskia.

ik vertelde
hoe de oorlog was begonnen
opeens zag ik dat meisje weer
daar op de hoek toen
ze huilde niet
maar lachte naar mij
en zei dat ze haar pop
weer gevonden had

bernard nuyens

Herdenkingsmonument in de bibliotheek van Heiloo.

Het gedicht is van Bernard Nuyens, de illustratie is van Frans Nuyens.

Inhoud

Inleiding 9

- 1 De kindersmokkel 11
- 2 Ladder en ladderzat 36
- 3 Een duik in de regen 64
- 4 Een verdwaalde schoen 92
- 5 De wonderbaarlijke vlucht van Elias 118
- 6 Wapens in een fuik 142
- 7 De afrekening bij de kapper 170
- 8 Zoenen voor een ontsnapping 193

Verantwoording 223

Verklarende woordenlijst 227

Wandelingen in Alkmaar en Hoorn langs plekken die met de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) te maken hebben 232

Wandeling in Alkmaar 233

Wandeling in Hoorn 241

Dankwoord 252

Illustratieverantwoording 254

Bibliografie 256

Inleiding

Nederland werd in 1940 veroverd en bezet door buurland Duitsland. Vanaf dat moment was Nederland zijn onafhankelijkheid en vrijheid kwijt en het Nederlandse volk moest voortaan gehoorzamen aan het Duitse gezag.

De meeste Nederlanders pasten zich aan de Duitse onderdrukking aan. Ze hielden zich stil. Zo was er bij het gedwongen vertrek van Joden* uit Alkmaar, op een paar uitzonderingen na, niemand op het perron aanwezig om afscheid van hen te nemen.

Een heel kleine groep Nederlanders steunde de bezetters en hielp de Duitsers met het oppakken van verzetslieden en Joden.

Een aantal Nederlanders verzette zich actief tegen de bezetting. Zij pleegden verzetsdaden om de Duitse bezetters te bestrijden, te ontmoedigen en te beschadigen. Het uiteindelijke doel was de Duitsers uit ons vaderland te verdrijven en weer een zelfstandig en vrij Nederland te worden. Zoals het voorheen was.

Wie waren deze verzetslieden? Dat waren vaak ongetrouwde, jonge mannen van rond de twintig jaar die pas in militaire dienst waren geweest en wisten hoe je met wapens moest omgaan. Ze kregen veel steun van anderen, vrouwen en mannen, zelfs van meisjes en jongens die veel jonger waren dan zijzelf.

Zij pleegden hun verzetsdaden met gevaar voor eigen leven. Als ze opgepakt werden, wachtte hun een lange gevangenisstraf, vervoer naar een ver concentratiekamp* of een onmiddellijke dood. Ze moesten van tijd tot tijd moedeloos en eenzaam zijn geweest wanneer hun acties mislukten, geen resultaat opleverden en ze niet wisten hoelang de bezetting zou duren.

Zij strenden voor recht en rechtvaardigheid en kwamen op voor groepen die de Duitsers minderwaardig vonden en uitroelden: Joden, woonwagenbewoners, homoseksuelen en gehandicapten.

Hun namen moeten altijd genoemd worden en genoemd blijven. Zij hadden vaak schuilnamen, zodat ze niet verraden konden worden.

Zij zijn vaak anoniem gebleven, maar in de Verantwoording noem ik hun echte namen.

Zij waren echte helden!

VREDE

[...]

Kom vanavond met verhalen
hoe de oorlog is verdwenen,
en herhaal ze honderd malen:
alle malen zal ik wenen.

Leo Vroman

1 De kindersmokkel

Juli 1943

Harm duwde zijn fiets iets dichterbij haar toe, terwijl hij steeds schuin naar de overkant keek.

‘Ik heb weer een onderduikadres voor een van de kinderen.’

‘Dat komt mooi uit, we hebben gisteren drie kinderen ontvangen en twee genoteerd in de administratie,’ zei Sienke.

‘Ze wilden wel graag een jongetje.’

‘Geen probleem, het kind dat we niet ingeschreven hebben is een jongetje, een baby nog.’

‘Waarom houd jij eigenlijk steeds je hand voor je mond?’ vroeg Sienke.

‘Daar staat toch een bewaker daar aan de overkant?’

‘Maar ik denk niet dat die Duitse ss'er* Nederlands kan liplezen.’

Ze lachte en hij moest er eigenlijk ook wel om lachen.

‘Morgen om drie uur in het park met de wandelwagen?’ vroeg hij. ‘Dan stuur ik er een jonge vrouw heen.’

Sienke knikte.

‘Eerste bank in het park?’

‘Eerste bank in het park.’

Harm draaide zijn fiets en verdween in de straat. Sienke liep door de openstaande deur weer de Crèche in.

De volgende dag kleedde Sienke de baby warm aan, stopte hem in een jutezak alsof ze kleding op ging bergen, liep door de achtertuin naar de steeg en verdween even later in de straat. Verderop in de straat stond Betsy te wachten met een lege wandelwagen. Snel legde ze de baby in de wandelwagen en ze liepen samen naar het park. Op de eerste bank aan de linkerkant zat een vrouw voor zich uit te staren. Ze reden met de wan-

delwagen op haar af en gingen naast haar op de bank zitten.

Het was lente geworden en een lichte bries deed de bladeren aan de populieren ritselen. Maar ze wisten alle drie dat deze lente nooit meer dezelfde zou zijn als voorheen.

‘Mooi weertje vandaag.’

Dat was de afgesproken code.

‘Mooi weertje vandaag,’ herhaalde de jonge vrouw.

Fluisterend ging het gesprek verder.

‘Waar gaat de reis deze keer naartoe?’

‘Naar de Wieringermeer.’

Sienke en Betsy keken om zich heen. In de verte zagen ze een paar Duitse soldaten naderen die een wandeling in het park maakten.

‘We kunnen beter nog even blijven zitten,’ fluisterde Sienke.

‘Zijn de ouders al vertrokken naar Westerbork*?’ fluisterde de jonge vrouw naast hen.

‘Ja, vorige week al.’

‘O, wat erg!’

‘Gelukkig is hij zo klein dat hij nog van niets weet,’ fluisterde Betsy.

De Duitsers liepen hen voorbij en groetten de jonge vrouwen. Zodra ze uit het zicht waren, stonden Sienke en Betsy op.

‘Wij gaan weer terug. Laat ons weten of het allemaal goed gegaan is.’

‘Dat zal ik doen.’

De jonge vrouw stond op, pakte de wandelwagen en wandelde het park uit. Sienke en Betsy keerden druk pratend terug naar de Crèche.

De Crèche was in Amsterdam gehuisvest in een statig gebouw met een fraai portaal, naast een kweekschool waar onderwijzers opgeleid werden. In de Crèche waren baby’s, peuters, kleuters en kinderen van Joodse afkomst ondergebracht. Het was al heel lang een crèche en had verschillende grote zalen met wiegjes, ledikantjes en bedden. De ouders van die kinderen zaten

opgesloten in het grote gebouw dat er schuin tegenover lag. Dat gebouw was de Hollandsche Schouwburg. De Duitsers zetten daar de Joden gevangen. Drie keer per week werd een aantal van hen met de trein naar Westerbork of Vught afgevoerd. Op het moment dat ze naar het treinstation werden gebracht, werden de kinderen uit de Crèche opgehaald om samen met de ouders te vertrekken. Vanuit Westerbork vertrokken elke week twee treinen naar een van de vele concentratiekampen of vernietigingskampen* in Duitsland of Polen. De Duitsers vonden het handiger de kinderen van de opgesloten Joden tot dertien jaar onder te brengen in een crèche waar ze zo goed mogelijk verzorgd werden. De Hollandsche Schouwburg was bijna altijd overvol met gevangengenomen Joden en werd bewaakt door Duitse soldaten of Nederlandse NSB'ers.

Sienke, de dochter van een schoenenverkoper, solliciteerde in 1941 samen met een vriendin bij de Crèche en kreeg daar een opleiding als kinderverzorgster. Maar ook de Crèche raakte steeds voller en daarom hadden ze in de kweekschool ernaast een leegstaand klaslokaal gekregen om ook daar ledikanten en bedden neer te zetten. Vanuit de achtertuin van de Crèche kon dat lokaal bereikt worden.

Sienke keek door het raam en zag een Joods echtpaar met twee kinderen, begeleid door een paar soldaten, de ingang van de Hollandsche Schouwburg binnengaan.

Virginie, haar collega, ving het Joodse echtpaar daar bij de receptie op.

‘Goedemorgen,’ zei Virginie zo ontspannen mogelijk.

De meegekomen soldaten stapten naar buiten om met de bewakers die voor de ingang stonden, een praatje te maken.

De ouders zagen er verslagen en uitgeput uit.

‘Ik zal u inschrijven,’ zei Virginie.

‘We hebben lang in de onderduik gezeten en moesten telkens verkassen,’ zei de Joodse vrouw. ‘Op een bepaald moment konden we het niet meer aan, zeker niet met onze kinderen. We zijn

toen naar de Joodse wijk in Amsterdam teruggekeerd. En vandaag moesten we met de kinderen hier naartoe.'

Virginie knikte.

'U weet dat uw kinderen vanaf vandaag in de Crèche hier schuin tegenover zullen wonen?'

'Nee, dat wist ik niet.'

'Het is zo vol en druk in dit gebouw dat het daar beter voor hen is. Alle kinderen die daar zijn, hebben ouders die aan de overkant verblijven. Wij hebben daar de ruimte en de verzorging die ze nodig hebben. Ze hebben daar veel meer plek, het is rustiger, er is een grote achtertuin waarin ze kunnen spelen. We zijn daar met velen om ze goed te kunnen verzorgen.'

Het stel keek door een raam naar de overkant waar juist een kinderverzorgster met een aantal kinderen de Crèche verliet om een wandeling te maken.

'Wat is uw naam en die van uw kinderen?'

'Wij heten Judith en Jacob. Onze kinderen heten Bram en Aron.'

Sienke opende een groot boek en schreef de datum op en de naam Bram.

'En uw achternaam?'

'Polak.'

'Prima. Bram Polak.'

Ze keek snel om zich heen, boog zich enigszins voorover en ging op fluisterton verder.

'Wilt u dat wij een poging doen de kinderen ergens anders te plaatsen?'

'Wat bedoelt u?'

'Dat wij proberen de kinderen voorlopig bij pleegouders onder te brengen? Er gaan drie transporten per week naar Westerbork en vandaar naar Duitsland. Als u de kinderen niet wilt meenemen, kunnen wij misschien voor hen een andere bestemming vinden, zolang u niet teruggekeerd bent.'

De ouders keken elkaar aan en zeiden een poosje niets tot de vrouw de knoop doorhakte.